

140 години от гибелта на Христо Ботев

Ботев

„Ботев не е оперетъчният войвода, който маха със сабята при Козлодуй, той е самотният човек, който стои между камънаците в тъмнината на Балкана с цялата горчивина на човек, излъган от един народ.“

Текстът е излъчен по „Дойче веле“ през 70-те години на ХХ в., отпечатан е за първи път в сборника „До моя съвременник“ (2015).

*Тежко, брате, се живее
между глупци неразбрани;
душата ми в огън тлее,
сърцето ми в люти рани.*

*Отечество мило любя,
неговият завет пазя;
Но себе си, брате, губя,
тия глупци като мразя.*

„Към брата си“

На втори юни всяка година безброен народ ще наводни Врачанския Балкан по посока на мястото, където Ботев бе убит. Добре организирани организации, армия, милиция, комсомолци, ученици, партийци, пионери, генерали, писатели, поети и най-обикновен безименен народ, с коли, камиони, автобуси, хеликоптери и пеша – всички отиват, за да почетат легендата. Ще има заря, церемония за падналите за делото на партията, младежта ще се къдне да живее и бори по ботевски, дебели партийни ръководители ще произнесат пламенни речи, за да отъждествят себе си и делото на партията с подвига на онзи, който наистина вярваше, че „Тоз, който падне в бой за свобода, той не умира“.

И сигурно така трябва да бъде. Защото така е било. Полиция или милиция, фашистка организация или комунистическа, буржоазна или работническа власт, всеки във всички времена е записвал Христо Ботев в собствените си редици, без да го пита. Просто, защото Христо Ботев е един много необходим член за каквато и да е кауза, едно чудесно неопетнено знаме, зад което всеки би могъл да се нареди.

Би могло да се помисли, че на този ден всеки отдава на Ботев част от почитта, която България вечно ще му дължи. Но ако човек се вгледа в добре режисираната церемония на честването, в кухите и празни речи, които стотици високоговорители ще изстрелят срещу мълчаливата снага на Балкана, и рече да потърси онова, което се нарича единство между думите и делата, ще разбере, че Ботев не е нищо друго освен повод или икона пред олтара на свободата, която в определен ден хиляди грешни устни трябва да целунат, за да излъжат света, а може би и себе си, че вървят по същия път.

*Кажми ми, кажми, бедний народе,
кой те в таз робска люлка люлее?
Тоз ли, що спасителят прободне
на кръстът нявга в ребрата,
или тоз, що толкоз години ти пее:
„Гърпи, и ще си спасиш душата!?“*

*Той ли, ил някой негов наместник,
син на Лойола и брат на Юда,
предател верен и жив предвестник
на нови тегла за сиромаси,
нов кърджалия в нова полуда,
кой продал брата, убил баща си?!*

„Елегия“

Не зная дали има поне един българин, който да може да си представи Христо Ботев – човешкото същество, живия човек, истинския човек, не знамето, не легендата, не мита, не героя, а просто човека. Може би винаги легендата обезформя истината, представата за героя унищожава представата за човека и ние се отдаваме на космическо разстояние от човешкото разбиране на един чо-

вешки живот. Преди няколко години, по силата на едно държавно решение, трябваше да се направи филм за Ботев. Аз потръпнах, когато една вечер един от авторите на филма ми каза: „Знаеш ли, че ние не можем да си го представим!“. И така и стана. Те направиха филм за Ботев без Ботев, както на втори юни се чества името на Ботев, но не и Ботев. Защото безспорно той не е оперетъчният войвода, който маха със сабята при Козлодуй и реве: „Напред!“.

Но той е самотният човек, който стои между камънаците в тъмнината на Балкана с цялата горчивина на човек, излъган от един народ, с предчувствието на куршума, който след няколко минути ще дойде (отпред или отзад?), за да го превърне от живо същество в легенда. Той е онзи, който пише на един приятел: „Достигнах до такова жалостно положение, което не мога ти описа. Живея съвършено бедно; дрипите, които имам, се съдраха и ме е срам да изляза деня по улиците. Живея на самия край на Букурещ, в една ветрена мелница заедно с моя съотечественик Васил Дякона. За препитанието ми не питай: едвам на два-три деня намираме хляб да си уталожим глада... При всичкото това критическо положение, аз пак си не губя дързостта и си не изменям честното слово...“.

И в друго писмо: „Нека ме обвини някой в користолюбие и нека каже, че не съм презрял дори и това, с което съм могъл да бъда много полезен на отечеството си. Самоволната сиромашия уби и таланта ми, и живота ми...“.

Всички съвременни оратори пред паметника на Ботев говорят за него като за определена героична даде-ност. Родил се човекът поет-революционер и паднал за свободата. И затова този донякъде абстрактен образ на Ботев дава възможност на всякакъв вид организации да претендират за него. Нещо повече, според някои съвременни ботевоведи, ако Ботев беше жив, непременно щеше да завърши живота си като член на дядо Благоевата партия.

Ако се вгледаме в целия живот на това трескаво калоферско момче, ние ще открием две черти – непокорство спрямо съществуващото и търсене на истината. Бих нарекъл целия живот на Ботев търсене на истината, безкомпромисно, всеотдайно, мъчително и трагично търсене на истината. Ако бунтовно настроените младеж дири всички обяснения в гниещия труп на Отоманската империя, печатарят от Букурещ и другар на Каравелов ще ги търси в трагичната картина на света, посочена му от Бакунин и Нечаев. Ако свободата в първите му години съществува само в едно измерение – освобождение от турците, по-късно тя бива осъзната в цялата ѝ сложна многоизмерност и преди всичко като качество на личността. Затова не е възможно да видим Христо Ботев като примерен член на една партийна организация от гласоподаватели или като другар, аплодиращ портрета на всеки пореден вожд. Ако човек рече да мисли и да сравнява Христо Ботев с тия, които славословят името му, ще открие пропасти от несъвместимост.

Пак в търсене на живите черти на живия Ботев стигаме до въпроса за щастието. Хората на земята могат да бъдат разделени на две – хора, които са щастливи, когато на самите тях им е хубаво и добре. И хора, които са щастливи, когато другите са щастливи. Целият характер на Ботев е пропит от тази наистина феноменална жертвоготовност за щастието на другите. Естествено, на онези, които са нещастни, поробените, експлоатираните, заблудените, измамните, унижените. Един 28-годишен българин, който иска да раздаде себе си, за да запуши всички извори на нещастие-то, каквото и да е неговото име.

Преди много години Христо Бо-

тев е надмогнал жестоките заблуди на теоретици, философи и идеоло-гии, фалшиво построени върху фалшиви представи за маси, народи. За да стигне до единствено вярното, голямото откровение, че всичко започва и завършва в отделната човешка личност. Свободата като необходимост на личността, справедливостта като необходимост на личността, честността като необходимост на личността. Няма честни маси, няма справедливи маси, няма свободни маси. Присъствието ти в масата вече те изважда от категорията на свободните същества.

*Вдъхни всекиму, о, Боже!
любов жива за свобода –
да се бори кой как може
с душманите на народа.*

*Подкрепи и мен ръката,
та кога въстане робът,
в редовете на борбата
да си найда и аз гробът!*

*Не оставяй да изстине
буино сърце на чужбина,
и гласът ми да премине
тихо като през пустиня!...*

„Моята молитва“

Спомените на съвременниците на Ботев ни донасят друга негова черта – неговата човечност. Има нещо вярно в твърдението на професор Николай Райнов, че Ботев е политик от човечност и че Ботев е поет от човечност. Тия определения са дълбоко чужди на съвременните български понятия за политик и поет. Да не говорим за това, че Ботев никога не е смятал себе си за голям поет, друга разлика между него и неговите съвременни български колеги.

Приятелят на Ботев от 1865 година Георги Смилов пише: „Ботев никога не предизвикваше към препирня. А изникнеше ли тя някога, той придружаваше своите възражения с весел тон, с усмивка, всякога предразполагаща опонента към него. А когато препирнята вземеше горещ характер, той не само не се забравяше и не говореше резки думи, а с душевната си доброта заставяше спорещите да се смекчат и да се отнесат любезно с него... Не зная сред тогавашните си другари да е имал един неприятел“.

Когато Ботевата чета минава през село Борован, чиито жители вместо да посрещнат освободителите си, се били изпокрили и не само не се присъединили към четата, но дори и не й дали храна, и някой предложил за наказание да запалят селото, Ботев махнал с ръка и казал: „Насила хубост не става!“.

Всеки, който е чел Ботевите произведения, всичко онова, което ни е оставила неговата ръка, бива изумен от любознателността му, бих казал безграничната любознателност на ума му. Може да се каже, че едва ли има друг българин на онова време, който да е познавал така добре пулса на времето, в което е живеел. И тъкмо тази любознателност ни разкрива дълбоката антидогматичност на ума му. Като Емерсън, Ботев не се бои днес да отрече това, което е приел вчера, и утре това, което е приел днес, защото такъв е законът на търсачите на истината. Затова не е възможно да си представим Ботев скован в смешната неподвижност на марксизма или на какъвто и да е друг изъм. И критерият за приемането или отхвърлянето на едно явление или теория, или идея е единствено хуманният му инстинкт – доколко всичко това е добро за хората.

Ботев създава и живее с идеала за „вътрешна човешка красота“, както той го нарича в едно от осемте писма на „Послание от небето“. И точно тази „вътрешна човешка красота“ го изпрати във Врачанския Балкан, за да преживее ония минути, равни по своя трагизъм на часа, когато Петър се отрича от Христос и смъртта идва, за да го запази жив завинаги.

И втори юни е денят не за пионерски фанфари и цялата бляскава ракетна нелепост на сквернословния парад, а ден, за да си спомним и да се опитаме да си представим оня човек, българин, който притежаваше най-чистия и светъл дух, който българската земя е отглеждала. Революционерът, който беше човек, поетът, който беше човек, и човекът, който беше човек.

*О, майко моя, родино мила,
защо тъй жално, тъй мило плачеш?
Гарване, и ти, птицо проклета,
на чий гроб там тъй грозно грачиш?*

Текстът на есето се публикува с любезното разрешение на © г-н Любен Марков. ◆